

ЗАТЪПЯВАНЕ

СКРИТАТА ЦЕЛ НА ДЪРЖАВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Превод от английски
Гаяне Минасян

ДЖОН ГАТОУ

Съдържание

Предговор от Томас Мур.....	7
Въведение към второто издание от Дейвид Албърт ..	11
Бележка от издателя от първото издание	23
За автора	27
Първа глава	
Седемте училищни урока	33
Втора глава	
Училището-психопат	51
Трета глава	
Зелената Мононгахела	67
Четвърта глава	
Трябва да намалим обхвата на училището, не да го разширяваме	77
Глава пета	
Конгрешанският принцип	103
Послеслов	
Към десетото юбилейно издание	125
Послепис от издателя, 2005 г.....	135

Предговор

Баща ми е учител по рождение. Той е човек, който може на секундата да долови къде има потенциал за учене и незабавно да премине към действие. След като бях превалял четирийсетте, баща ми ме научи да играя боулинг в местната игрална зала. В типичния за него стил той каза просто: „Вземи топката и бързо я изтърколи към центъра на тези кегли“. Нищо повече. Той знаеше, че бях способен сам да усвоя това относително просто умение. Беше човек, който вярваше в така нареченото от Джон Гатоу „самообучение“.

Истински син на баща си, аз също съм учителствал с огромно удоволствие четиридесет години. Научих се да го правя като чираците – от него. На осемдесет и осем годишна възраст, след като се пенсионира от техникума като учител по водопроводно дело, той започна да води компютърни курсове за възрастни в едно местно училище. Мога само да се надявам на същия ентузиазъм, когато достигна неговата възраст.

Баща ми обаче също се бе сблъскал с твърдоглавата бюрокрация, критикувана така остро от Джон Гатоу. Веднъж той предложи на едно училище да изнесе лекция на децата въз основа на опита си като преподавател по водопроводно дело. Той искаше да им разкаже откъде идва питейната вода, как се пречиства и какво става с нея, след като се използва. От училището му благодариха с думите, че няма как да вместят това в програмата.

Според мен това училище изгуби много. Баща ми знае как да говори на децата, а те пък имат нужда да научат нещо, свързано с практиката. Кой знае колко благотворно щеше да им се отрази времето, прекарано в присъствието на истински учител, който обича и специалността си, и децата? Освен това, преподаването му в техния клас щеше да е акт на социализиране. Джон Гатоу обръща внимание на факта, че общностите се нуждаят от взаимодействие между възрастни и млади.

Макар че като учител съм правил някои неща, които считам за доста дръзки, те далеч не са били така проникновени, както образователните инициативи на Джон Гатоу. Когато преподавах пиано, насърчавах децата да започнат с опити за композиране; ако им се иска, нека барабанят по инструмента си, за да добавят ритъм. Имаше една колежанка, която консултирах по следния начин: тя стоеше на прозореца в офиса ми, а аз заставах зад пердетата, за да не се притеснява. Веднъж точно в този момент влезе един колега и видя обувките ми, подаващи се изпод пердето. Това, естествено силно го озадачи. Най-забавно ми бе преподаването в една класна стая, в която имаше дебел килим, но нямаше столове. Трийсетте ми ученика нямаха нито учебници, нито програма, нито цел. Хващах се за някоя тема, изникнала през деня, и я проследявах до край. Никога друг път не съм бил свидетел и учащите, и учителят да научават толкова много неща.

Една лекарка веднъж ми каза, че болестите на пациентите J вечно се излекуват, докато тя е с гръб. Смятам, че хората успяват да учат, когато учителят цели други неща. Вярвам, че хората могат да учат така, но не в училищата, които познаваме. Това става, както Джон Гатоу казва, когато майка и дъщеря отидат да разговарят с шефа на полицията, или когато няколко деца се научат да правят вестник, като чиракуват в издателство. Човек не може да усвоява знание на отрязъци от време, пригодени за удобството на някак-

ва институция, или на порции уроци, напълно изолирани от света, в който той живее. Ние не сме способни да учим, когато животът е разфасован на късове без никаква връзка помежду си.

Срещнах Джон Гатоу преди около десет години на малко събиране на педагози. По време на едно от заниманията трябваше да представим пред другите някакъв предмет, който означава нещо за нас. Джон сграбчи един стар куфар, който е принадлежал на баща му. Той бе покрит с красива патина и следи от дълга, внимателна употреба. Когато видях как издига куфара, сърцето ми трепна. Отношението му – да цениш подобно нещо: предаването на светоусещането от баща, на син, на внук – толкова много ми напомни на моя баща. Жест като този разкрива дълбока душевност. Баща ми не можеше да преподава английски като Гатоу, но и двамата виждаха нещата по начин, който е изключително ценен и е под заплаха от изчезване.

Това, което ми харесва в стила на писане на Гатоу, е динамичното съчетание от скандална непочтителност и неизменно присъстващ, хладнокръвен интелект; лекотата, с която говори за училището като за затвор, тъмница, килия; училището като вампирска организация, която трябва бъде пронизана право в сърцето; училищния звънец, който заразява всички деца без изключение с безразличие и незаинтересованост. Стилът на Джон дава възможност на читателя да получи недвусмислена представа за позицията на автора.

Джон е прав: няма смисъл да помадим училището в опити да го „нагласим“. Трябва да започнем от основите и да преосмислим самото си понятие за образование. Казано с мои думи, бих искал да видя как образуваме душата, не само ума. Резултатът ще бъде човек, който живее творчески, създава трайни приятелства, живее на място, което обича, върши работа, която си струва усилията и има принос за общността. Хората казват, че думата „образовам“ означава

да откриеш и развиеш нечий потенциал. Аз обаче харесвам „образ“-а в тази дума. Да си образован означава да си образец, лидер, личност от голям калибър, цветен човек с присъствие и характер.

Щастлив съм да видя тази огнена, изпълнена със страст и жар книга отново на бял свят. Завръщането J е празник за мен. Смятам, че трябва да бъде прочетена на глас на всички педагози и родители. Знам, че тя ни приканва да преосмислим нещата, които възприемаме като естествени или очевидни; на нас обаче ни липсват оригинални идеи. Порутените училищни сгради стенат, отдавна натезжали от умора. Насилието в училищата крещи в лицето ни да престанем с това, което наричаме „преподаване“. Плачевното ниво на дискурса в Америка би трябвало да ни подсказва, че очакванията на гражданите биват измамани от отчайващата неефективност на училищата. Благодарен съм на Джон Гатоу за дръзкото въображение, с което ни разкрива къде се крие проблемът и прекрасните идеи, които предлага за неговото разрешаване.

Октомври 2001 г.

Томас Мур е автор на книгите „Грижа за душата“¹, „Приятели по душа: С почит за тайната на любовта и взаимоотношенията“ и „Да върнем магията във всекидневието“²

¹ Издателство „Аратрон“, 1998 г. – Б.пр.

² Thomas Moore: *Soul Mates: Honoring the Mysteries of Love and Relationship*; Harper Perennial (November 4, 1994); *The Re-enchantment of Everyday Life*, Harper Perennial (February 27, 1997) – Б.пр.

Въведение

Дейвид Албърт

Като редактор и предходен издател на Джон Гатоу, ми се иска да се лаская, че „Затъпяване“ е както първата, така и най-популярната му книга. За съжаление и едното, и другото са твърде далеч от истината. Това може да изненада мнозина, които познават предишното издание със зелено-черна корица, или двете по-нови книги на Джон „Неофициалната история на американското образование“³ (тази е голямата тухла) и „Един по-различен учител“⁴ (в сини твърди корици).

Първият труд на Джон беше един анализ в „Монарх ноутс“⁵. Някои от вас може би си спомнят тези анализи от гимназията – те бяха начин да отбием часовете по английски, без да прочетем задължителните книги! Във всеки случай първата книга на Джон Гатоу бе публикувана през 1975 г. Това беше коментар на „Полет над кукувиче гнездо“ на Кен Киси.

Веднъж Джон постави на моя екземпляр от анализа автограф с почерк, едва забележимо по-четлив от моя (сигурно и двамата бяхме учили при г-н Люис в шести клас и още не се бяхме възстановили от това преживяване) Той написа:

³ The Underground History of American Education, Oxford Village Press; (November 2000). – Б.пр.

⁴ A Different Kind of Teacher, Berkeley Hills Books (April 2002). – Б.пр.

⁵ Monarch Notes – поредица от анализи на литературни произведения за училищна работа. – Б.пр.

„Сияй в мрака, опази вярата и натрий носа на проклетите копелета!“ Тогава ми каза, че този анализ продължава да бъде преиздаван 26 години по-късно и от него са продадени над два милиона копия, което го нарежда на първо място сред неговите съчинения. Единственото, което Джон спечели от цялата работа, бе една сиамска котка. Ако някога имате възможност да присъствате на негова презентация, непременно го попитайте за това.

Както и да е, този пътеводител (единствената книга на Гатоу, която има вероятност да бъде прочетена от някои от учащите днес, подложени на бавна, мъчителна смърт в така наречените „образователни институции“), е подстрекаваща творба. Това не се дължи единствено на черно-бялата J корица.

Великолепният роман на Киси, както и прекрасният филм с участието на младия Джек Никълсън (не се препоръчва да го гледате, преди да сте прочели книгата!), разказва за един бунтар – някой си Рандъл Патрик Макмърфи, – който се озовава (или по-скоро намира начин да се насади) в държавна психиатрична болница през шейсетте години. Там той открива, че е омотан в мрежа от правила, процедури и протоколи, зад които стои железният юмрук на насилието и потисничеството, служещ „на благото на пациента“. Макмърфи намира безброй начини да изпита границите на силата, която стои зад институцията – „Комбината“ – симболизирана от „Голямата сестра“, която командва отделението и държи съдбата на пациентите в ръцете си. Нека не ви провалям удоволствието; предлагам сами да я прочетете заедно с тийнейджъра си, ако имате такъв, или, ако вече сте я чели, прочетете я с нови очи.

Действието в романа на Киси се развива на фона на безмилостен институционален контрол. Макар че събранията на отделението са привидно демократични, а затворниците (всъщност не, наричат ги „пациенти“) биват подтиквани към ред и отговорно поведение, човек бързо разбира,

че в приюта за душевно болни няма никаква демокрация и че редът е само фалшива фасада. Пациентите биват категоризирани в ясно разграничени групи: страдащи от остри заболявания, страдащи от хронични заболявания, а след това ходещи, в инвалиден стол и вегетиращи. Най-важно за Комбината не е нито демокрацията, нито отговорността, а подчинението в най-чистия му вид. Любимата J стратегия е „разделяй и владей“; в случай, че тя не проработи, в действие влизат лекарствата. Хмм.

Съмнявам се някога да е имало издание на „Монарх ноутс“, което да е било обсипвано с хвалби от страна на литературната критика, но съм убеден, че работата на Гатоу напълно ги заслужава. Описанието му на институционалния свят на Киси, съдържащо се в тези подстрекателни „пищови“ (той дори цитира Че Гевара: „Образовай врага си, не го убивай, защото жив ти е по-ценен, отколкото мъртъв“), е не по-малко убедително от самия роман. Той описва Комбината, която контролира този малък свят като „всеомогъща, всеприсъстваща, унищожаваша съзнанието асоциация на технократи ... решени да създадат свят, изпълнен с прецизност, ефикасност, ред и чистота ... където режимът никога не се нарушава“. В този свят, пише Гатоу, „няма нито скръб, нито радост; никой не умира – трупове се изгарят и рециклират; той всъщност е доста безопасно място, тъй като всичко е по план – няма нито рискове, нито изненади“. В този свят „думите и безполезните рутинни задължения изолират хората от самия живот, затварят очите им за това, което се случва около тях и притъпяват усета им за морал“. Оправданието по това обвинение – иронично, естествено, както Гатоу отбелязва – е че Голямата Сестра раздава благотворителност на бедните. Ключово за романа на Киси според Гатоу е „разтърсващото прозрение, че пациентите в приюта не са в него по принуда, а по собствено желание“. Начинът, по който биват контролирани, е като ги подценяват и ги карат да чувстват вина, срам и страх. Двойно хмм.

След това, прозирайки следващите 25 години от кариерата си, Гатоу посочва пътя за изход. „Изходът от приюта е възможен само ако се преодолее контролът, като във физическото измерение се счупят бронираните прозорци, а в символичното духовно измерение се постигне независимост от правилата, заповедите и външния натиск. Единствената противоотрова срещу институционалното слабоумие е способността да разчиташ на себе си“.

Би трябвало всички да изразим благодарността си към Гатоу за това, че последва собствения си съвет и, започвайки със „Затъпяване“, се зае да ни покаже какъв всъщност е животът вън, сякаш дълбоко в себе си никога не сме знаели. Той успя да се измъкне подобно на вожда – предполагаемият глухоням индианец в романа на Киси, който накрая възвръща гласа си. Е, може това да не е най-доброто сравнение, защото Джон го направи с апломб! За мен е привилегия, че имах възможността да спомогна за развитието на провокираните от него събития.

Когато в края на 1989 г. за пръв път прочетох ръкописа на бъдещата книга „Затъпяване“, открих почти безпрецедентен отговор на един проблем, върху който безуспешно си блъсках главата. По това време голямата ми дъщеря беше на две години – идеята за книгата „И чучулигата запя с мен“ още дори не ми бе хрумнала. Бях се заел да чета книги в областта на образованието, като се започне от крайно левите педагози и се стигне до някои по-търпими.

Това, което тогава – а и до ден днешен – ме впечатли най-силно бе степента, до която и двете крайности на практика бяха един дол дренки. Описанието им на състоянието на държавното образование почти се припокриваше, въпреки че отдаваха причините на различни фактори. Всички слагаха еднакво ударение върху наглед очевидните недостатъци на системата. Повечето от тях споменаваха досадата, безумния елемент на надпревара, насилствената икономическа и социална стратификация, липсата на реална анга-

жираност – академична и всякаква друга, – бруталността и насилието, липсата на каквато и да била душевност в това, което минава за образование в наши дни. Като се започне от Алфи Кон (либерален) и се стигне до Томас Сауъл (консервативен), те всички изобличаваха остро недостатъците на съвременното училище, въпреки че предлагаха коренно противоположни начини за преодоляването им. Всички мои приятели имат спомени за себе си като затворници (о, извинете, имах предвид „ученици“), които биват компрометирани, засрамвани, тормозени, докарвани до оскотяване, третирани с лекарства, разболявани от скука или просто игнорирани. Споменът им за тези преживявания е несравнимо по-жив от каквото и да е, което се твърди, че им е било преподавано през тези години.

Въпреки всичко не бях напълно убеден, че училищната система е пълен провал. В края на краищата тя се управлява от високо платени и образовани държавни служители, поставени на длъжността си от местните училищни настоятелства – т.е. моите съседи. Та нали в училищата работеха хора, получили подготовката си във висши педагогически училища от преподаватели, следвали в елитните ни частни университети като Йейл или Чикагския университет. Учителите получават награди и звания, заплатите на училищните администратори (доста над 100 000 долара) са повишавани въз основа на заслугите им, училищните настоятелства продължават да са изборни, електоратът многократно гласува, за да се отпускат повече пари на училищата, които, на свой ред, стават все по-големи. Ако това са институции, които се провалят, несъмнено го правят по доста странен начин!

Гато предложи (и продължава да го прави) ключа към разрешаването на главоблъсканицата. Основното е да разберем, че училищата не се провалят. Напротив – те изключително добре вършат това, за което са предназначени от самото им създаване. Това е система, която се усъвършен-

ства в места като Чикагския университет, Колумбийския педагогически колеж и университетите Карнеги-Мелън и Харвард и се спонсорира от водещите фигури в бизнеса. Тя е била създадена с изричното предназначение да осигури хрисима, податлива работна ръка за нарастващите, изменящи се нужди на корпоративния капитализъм – „да посрещне новите изисквания на ХХ век“, биха казали тогава. Комбината (ох, пак се изпуснах!) осигурява професионални кадри, които няма да се опълчват (най-големият страх в началото на ХХ век); ще са физически, интелектуално и емоционално зависими от корпоративните институции по отношение на доходите, самооценката и стимулите си; ще се чувстват социално значими в живота единствено благодарение на производството и консумацията на материални блага. Всички ние сме израснали в тези институции и знаем много добре, че те функционират успешно. В тях не е настъпвала съществена промяна от деветдесетте години на ХІХ в., просто защото не се налага – те постигат точно това, за което са предназначени.

В една своя скорошна лекция, на която го представих, Джон цитира статистика на американското Министерство на труда за най-разпространените професии в САЩ днес. Длъжността, заемана от най-голям брой граждани, както и професията, характеризираща се с най-голям растеж през последните трийсет години, е чиновник в Уол Март^{6,7}. На второ място се нареждат тези, които правят сандвичи в Макдоналдс. На трето – в Бъргър Кинг. Коя професия след-

⁶ Американска верига от супермаркети. – Б.пр.

⁷ На практика броят на служителите на Уол Март и техните семейства е по-голям от населението на който и да било от следните щати: Алабама, Аляска, Арканзас, Колорадо, Кънектикът, Делауеър, Хавай, Айдахо, Йова, Канзас, Кентъки, Луизиана, Майн, Мисисипи, Монтана, Небраска, Невада, Ню Хемпшир, Ню Мексико, Северна Дакота, Оклахома, Орегон, Роуд Айлънд, Южна Каролина, Юта, Върмонт, Западна Вирджиния и Уайоминг.

ва малко това? Начален учител. Главната разлика между професиите, изброени по-горе, и тези от времето на Хенри Форд в началото на XX в. е, че Форд се стремиял да плаща на работниците си достатъчно, за да могат да си позволят нова кола (както и храна, къща и медицинско обслужване), като по този начин осигурят консумацията, необходима да гарантира печалбата на компанията. Днес с глобализирането на пазара е пределно ясно, че диригентите на бизнес сцената вече ни най-малко не се интересуват от това.

От какво всъщност се интересуват те? Интересуват се държавното образование да си е държавно. С други думи, ние – а не те – да плащаме за него. Корпорациите са прехвърлили основните си нужди от обучение на наш гръб, а ние доброволно плащаме за изковаването на веригите на собствената си робия.

Дотук – добре. Налага се обаче един очевиден въпрос: при положение, че образователните институции са толкова успешни, защо постоянно се говори за техните проблеми и недостатъци? Гатоу може би щеше да отговори на този въпрос, тъй като преди да спечели наградата „Учител на годината на Ню Йорк“, десет години преди да напише анализа си в „Монарк ноутс“ и почти четиридесет преди появата на това издание на „Затъпяване“, той бе създател на реклами, „младеж – както пише той в „Зелената Мононгахела“ – с усет за писане на трийсетсекундни телевизионни реклами“. Агентът знае, че за да продадеш даден продукт или услуга, трябва първо да създадеш усещане за въпиюща необходимост от него и категорична убеденост, че тази необходимост може да бъде удовлетворена единствено чрез закупуването на въпросния продукт или услуга. Опростенческото разбиране, че „училищата ни търпят неуспехи“, лесно се преобразува в безкрайно търсене на повече ресурси за институцията: книги, учители, компютри, недвижими имоти (а оттук и издатели, педагогически училища, производители на компютри и строители на сгради), както и повече време: повече

предучилищна подготовка, повече домашни, по-дълга учебна година, премахване на голямото междуучасие⁸ и полу- (а скоро и напълно) задължителни летни училища. За радост на създателя на рекламата, това е игра с нулев резултат. Не само че има безкраен поток от консуматори с доста слаба или направо никаква институционална памет и ненаситен консуматорски глад, а на практика независимо от размерите на образователния пазар, 50% от училищата винаги ще останат с ниво „под средното“, като зле представящите се се променят всяка година, а тези над средното ниво се страхуват най-вече да не паднат под него. Създателят на рекламата е свършил добре работата си, защото е всеобщо прието, че единственият начин да се справиш с пропадането под нивото на посредствеността е да си купиш пътя нагоре.

Тази стратегия е изключително елегантна. Тя обаче е не по-малко прозрачна, затова е постоянно изложена на риска да бъде изобличена като заблуда, каквато на практика е, с тази разлика, че се предава надолу по веригата, достигайки всяко дете. С други думи, Комбината изиграва не друго, а майчинските и бащините инстинкти. Така че последното преображение на „образователната реформа“ (петата поред, на която съм бил свидетел за краткия си живот) идва с нови (които са си всъщност старите) идеи за изпитване и тестове, така че да се осигури редовен „провал“ на повечето деца в сравнение с другите деца, училища, или страни с икономика с много по-висока производителност, като например Тунис

⁸ След приемането на Закона за предотвратяване на изоставането на деца в училище през 2001 г. (No Child Left Behind Act), много от училищата значително намаляват голямото междуучасие за децата, дори и в предучилищна възраст. Някои го премахват напълно. Счита се, че ударението трябва да се постави върху подготовката на децата за тестовете за преминаване в следващия клас, поради което в програмата не остава време за физическо възпитание и голямо междуучасие. Останалите междуучасия служат единствено за бързо преминаване от една класна стая в друга. – Б.пр.

или Словения. „Решението“ на този дефицит и постоянното неудовлетворение, което създават, е просто повече от същото, съгласно поверието, че „клин клин избива“.

Ето защо реформите никога не свършват. Това би означавало да се признае провалът, или, по-лошо – че той не е никакъв провал, а просто поредният рунд от насилственото налагане на интелектуална и емоционална зависимост чрез социални средства, за която Гагоу пише така красноречиво. Междувременно искаме от децата си нещо, което може да се уподоби на живот в сгради, които никога няма да бъдат довършени и ги принуждаваме да дишат пагубните изпарения и прах от неспирната строителна дейност.

Децата ни обаче заслужават да им дадем възможност да излязат, за да глътнат малко чист въздух.

Свежият въздух обаче ще бъде голяма рядкост.

Дан Грийнбърг, основател на училище „Съдбъри Вали“ – една успешна трийсетгодишна образователна общност, основана на принципите на активното самообучение и демократичното самоуправление – пише, че между водещите педагози, бизнесмени и държавни служители съществува почти пълно единодушие относно основните характеристики на образованието, което ще отговаря на изискванията на обществото в XXI век. Той вижда консенсус по шест въпроса:

Бързата промяна на обществото изисква от индивидите способност да се справят и живеят спокойно в един постоянно изменящ се свят. Обхватът на знанието ще продължи да се разраства с главозамайваща скорост. Това означава, че програма, основана на съдържанието и целяща да предаде на учениците някакъв обем информация, вече няма да е адекватна да ги подготви за ролята им като възрастни.

Хората ще трябва да поемат по-голяма отговорност за живота си. Децата трябва да израснат в обстановка,